

گزارش تدریس کارگاهی درس اخلاق پزشکی

نویسندگان: دکتر سید ضیاء الدین تابعی^۱، ریتا رضایی

مقدمه

فلسفه عبارت از تعمق و تامل در ذات وجود و چراهای مربوط به آنها می باشد. هر کدام از موجودات و پدیده‌های جهان هستی می توانند موضوع علوم مختلف قرار گیرند لذا هر علمی نیز دارای فلسفه مخصوص به خود خواهد بود. علم اخلاق نیز مانند سایر علوم یک علم جزئی و می بایست دارای فلسفه باشد. فلسفه اخلاق پشتوانه علم اخلاق است و از هست و نیست‌هایی صحبت می کند که باید و نیاید‌های اخلاقی از آن انتزاع می گردد. کلمه اخلاق در اطل لغت به معنای یک صفت نفسانی است یا حالتی که در نفس رسوخ داشته و موجب می شود افعالی متناسب با آن صفت صادر شود. علم اخلاق در باره صفات خوب و بد و افعال اختیاری انسان بحث می کند بنا بر تعاریفی که در متون اسلامی آمده، اخلاق عبارت است از مجموعه ملکات نفسانی و صفات و خصایص روحی. علم اخلاق پزشکی شاخه ای از علم اخلاق و یا علم پزشکی است که با فلسفه اخلاق و زمینه های طبابت روزمره و تحقیقات پزشکی سروکار دارد. در واقع علم اخلاق پزشکی عبارت است از مجموعه آئین ها و آداب و رسوم پسندیده ای که پزشکان باید رعایت نمایند و اعمال نکوهیده ای که باید از آنها پرهیز کرد. ماهیت پزشکی پرهیزگاری است و علم اخلاق پزشکی درحقیقت نوعی امر به معروف و نهی از منکر در علم پزشکی می باشد. امر به وقار، بی طمعی، پاک چشمی، پاکدامنی، مهربانی و شکیبایی، رازداری، مطالعه روزمره و ... و نهی از بی مسئولیتی، مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی، طبابت غلط، خشونت های بی مورد با بیماران، جستجوی مشتری و دلال بازی و بیمارزدی، صدور گواهی های خلاف، دریافت حق العلاج های سنگین و ناپاک چشمی.

در دنیای پزشکی بقراط اولین کسی بود که مبانی اخلاقی را با طبابت درهم آمیخت و قسم نامه او که نوعی نیایش پزشکی است درحقیقت حاوی فهرستی از مناهای و منکرات پزشکی است. قسم نامه بقراط قدیمی ترین قوانین اخلاق نظام پزشکی است ولی قبل از بقراط هم قوانین و مقرراتی وجود داشته که قدیمی ترین آنها قوانین حمورابی است که در حدود سال ۲۲۵۰ سال قبل از میلاد مسیح تنظیم شده است.

آموزش پزشکی در قرن بیستم شاهد موفقیت‌های گسترده ای بوده است اما در دو دهه آخر قرن بیستم با انتقادات جدی و گسترده ای مواجه گشته است بطوریکه ضرورت بازنگری و اصلاحات جدی در آموزش پزشکی را مطرح می کند. امروزه بسیاری از دست اندرکاران آموزش پزشکی در دنیا معتقدند که آموزش پزشکی بویژه در دهه های پایانی قرن بیستم بیشتر جنبه تجارتمندی پیدا کرده و اصول پایه در اخلاق حرفه ای و پزشکی رو به افول گذارده و جای خود را به مقاصد اقتصادی داده است. این موضوع بخصوص از این بعد مورد توجه است که باید در آموزش پزشکی علاوه بر جنبه های پزشکی و درمانی به جنبه های انسانی نیز اهمیت داده شود. باید توجه کرد که پزشکی فقط یک علم بیولوژیک نیست بلکه هنر بر خورد با ابعاد انسانی و معنوی را نیز شامل می شود.

در هر صورت هدف از تدریس اخلاق پزشکی بهبود کیفیت مراقبت بیمار از طریق شناسایی کردن، آنالیز و تلاش برای حل مشکلات اخلاقی است که در نتیجه عملکرد پزشکی بالینی رخ می دهد. مطالعات و پیشرفت‌های اخیر نشان داده که اخلاق پزشکی باید بعنوان هسته و موضوع اصلی برنامه درسی پزشکی باشد. گرچه برنامه درسی دوره پزشکی عمومی زمان خوبی برای شروع درس اخلاق پزشکی است اما زمانیکه دانشجویان در بالین بیمار با معضلات اخلاقی مواجه می شوند بیشترین یادگیری را خواهند داشت. دانشکده پزشکی رویال کانادا بهترین زمان تدریس اخلاق پزشکی را بعد از فراغت از تحصیل و یا در طی برنامه های آموزش مداوم مطرح کرده است و آن را بعنوان جزئی از برنامه اعتباربخشی دوره postgraduate قرار داده است. در هر حال تاکید اصلی و یا شاید مسئله اصلی چگونگی آموزش اخلاق پزشکی در برنامه رسمی دانشجویان پزشکی است بطوریکه بیشترین اثربخشی را داشته باشد.

در آموزش اخلاق حرفه ای، ارزش ها و نگرش هایی باید در فرد ایجاد شود که برای محیط کاری مفید واقع شود. به همین دلیل در آموزش اخلاق پزشکی باید بتوانیم برای سئوالات زیر پاسخ مناسبی پیدا نماییم.

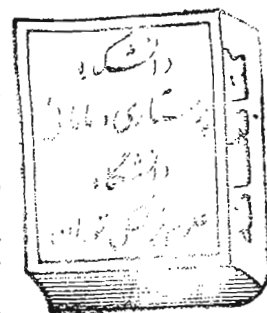
۱- چه روش آموزشی می تواند بیشترین تاثیر را در بکارگیری رفتار حرفه ای مناسب در محیط کاری داشته باشد؟
 ۲- چه روش آموزشی می تواند بیشترین تاثیر را در توانمند کردن دانشجویان برای تغییر رفتارهای نامطلوب به رفتارهای مطلوب داشته باشد؟

اخلاق حرفه ای پزشکی باید بصورت یک برنامه رسمی در کلاس آموزش داده شود و افراد باید مهارتهای پایه و مهارتهای اساسی بین فردی را کسب کنند. آموزش اخلاق پزشکی در دانشگاه تورنتو بصورت واحدی مجزا از سایر واحدها در برنامه درسی دوره پزشکی عمومی نمی باشد.

در آموزش اخلاق پزشکی می توان از روشهای متنوعی چون سخنرانی، آموزش گروهی و پانل، آموزش در گروههای کوچک، Case-based seminar و آموزش کارگاهی با استفاده از بیمار استاندارد شده استفاده کرد. آنچه به نظر می رسد امروزه نیاز به اهمیت و تاکید بیشتری داشته باشد جدیت در تدریس اخلاق پزشکی توسط مدرسین مربوطه است. آموزش اخلاق باید مداوم بوده و در هر جایی که امکان پذیر است انجام گیرد.

روش:

در ایران درس اخلاق پزشکی بعد از انقلاب از سال ۱۳۶۵ و با تاکید ستاد انقلاب فرهنگی، بصورت یک درس دو واحدی به برنامه رسمی دوره پزشکی عمومی اضافه گردید. متأسفانه هیچ ارزشیابی مدونی مبنی بر نتایج آموزش اخلاق پزشکی در طی پانزده سال گذشته و تاثیر آن بر نگرش و عملکرد دانشجویان پزشکی وجود ندارد اما برآورد ذهنی دست اندرکاران برنامه های پزشکی دال بر افول اخلاقیات در جامعه پزشکی می باشد. در این راستا پژوهشی تحت عنوان بررسی نظرات دانشجویان پزشکی دوره بالینی درباره درس اخلاق پزشکی در دانشکده پزشکی شیراز در سال ۱۳۷۹ انجام شد و نتایج نشان داده است که تقریباً ۸۰٪ دانشجویان اظهار داشته اند درس اخلاق پزشکی تاثیری بر عملکردشان در بالین بیمار نداشته و یا اینکه تاثیر آن بسیار اندک بوده است.

به همین منظور در ابتدا دانشگاه علوم پزشکی شیراز بر آن شد که روش تدریس درس اخلاق پزشکی را مورد بازنگری قرار داده تا احتمالاً جذابیت و تاثیرگذاری بیشتری داشته باشد. لذا روش تدریس کارگاهی جایگزین روش سخنرانی شد. به همین منظور این برنامه در گروه دانشجویان پزشکی سال سوم به اجرا درآمد قبل از شروع دوره آموزشی، میزان آشنایی ۱۲۰ دانشجوی پزشکی با محتوای درسی (اوصاف روانی مثبت و منفی محقق، شناخت شناسی، فلسفه اخلاق پزشکی، مرگ مغزی، آتانازی، سقط جنین، تلقیح مصنوعی و سیر تحول اخلاق پزشکی) مورد بررسی قرار گرفت و پس از پایان دوره آموزشی نیز یک نظرسنجی نسبت به میزان رضایتمندی ایشان انجام شد. نتایج نشان داد که ۹۳٪ دانشجویان روش آموزشی فوق را جذاب دانسته ۹۱٪ ایشان تمایل به افزایش مدت زمان آموزش و ۹۵٪ تمایل به تکرار دوره آموزشی فوق را در دوران کارورزی مطرح نموده اند.

۹۲٪ دانشجویان معتقد بودند که درس اخلاق پزشکی توانسته بر روی نحوه تفکر ایشان تاثیر گذار باشد (جدول شماره

یک)

سپس مسئولین آموزش درس اخلاق پزشکی بر آن شدند که علاوه بر تغییر روش تدریس، در ساختار آموزشی برنامه نیز تغییراتی دهند و یک برنامه منسجم و مستمر را جهت تاثیرگذاری بیشتر بر روی نگرش و عملکرد دانشجویان پزشکی تدارک دیدند. به همین دلیل دانشجویان پزشکی ورودی سال ۱۳۸۰ در اولین هفته ورود به دانشکده پزشکی جهت شرکت در این برنامه انتخاب شدند.

لازم به ذکر است که این کارگاه آموزشی با هدف آشنایی دانشجویان با مفاهیم انسانی و ایجاد انگیزه درونی برای درک ارزشهای عالی انسانی برنامه ریزی گردید که تعداد ۵۹ دانشجوی پزشکی دختر و پسر در سه گروه اصلی ۲۰ نفره در آن شرکت نمودند. هر گروه به مدت دو روز کامل در برنامه آموزشی شرکت داشت. در ابتدای ورود به این برنامه آموزشی با استفاده از یک پیش آزمون، میزان اطلاعات ورودی دانشجویان در رابطه با موضوعات مربوط به هویت شناسی انسان مورد بررسی قرار گرفت. سپس آموزش به روش کارگاهی و با بهره گیری از Small Group Discussion در سه گروه هفت نفره انجام شد. در گروه اول موضوع لذت و الم، در گروه دوم شناخت شناسی و در گروه سوم ارتباطات انسانی به منظور آموزش هویتهای انسانی مورد بحث قرار گرفت.

در گروه اول اصل بر این قرار گرفت که انسان دارای لذت و دردهایی است که بر حسب اهمیت و شدت آن ها می تواند اثرات عمیق و به جا ماندنی بر انسان داشته باشد لذا از افراد خواسته شد یک یا دو خاطره لذت بخش یا الم انگیز را مطرح کرده و از این طریق موارد زیر استنتاج گردید :

- لذت و درد در انسان جایگاهی دارد و یا مربوط به یکی از هویت های انسان است .
- عدم تعادل در هر یک از هویتها موجب درد و ایجاد تعادل موجب آرامش می گردد .
- لذت و الم های سه گانه با یکدیگر ارتباط طولی دارند .

در گروه دوم با استفاده از داستان فیل مولانا راههای مختلف شناخت در انسان مورد بحث قرار گرفت و در گروه سوم با استفاده از داستان مودن زشت آواز و داستان عنب و انگور ارتباطات انسانی مبنای آموزش هویتها قرار گرفت . در بخش دیگری از برنامه آموزشی با استفاده از داستان طوطی و بازرگان و داستان میر آخور به بحث در مورد اوصاف مثبت و منفی انسان بعنوان یک پژوهشگر پرداخته شد. هدف از این قسمت پرداختن به مباحثی چون احساس نیاز، عزم و اراده، تفکر و اندیشه، مشورت، صبر و شجاعت بعنوان صفات مثبت انسان و عدم آگاهی، سطحی نگری و حسادت بعنوان صفات منفی انسان بوده است .

به همین منظور در ابتدا وانتهای کارگاه آموزشی سئوالاتی در اختیار شرکت کنندگان (۵۹ نفر) قرار داده شد تا میزان آشنایی و علاقه افراد به محتوای کارگاه و تمایل ایشان برای شرکت در بحث های گروهی مربوطه را مورد بررسی قرار دهد.

بحث و نتیجه گیری:

از آنجائیکه علم پزشکی با انسان سروکار دارد لذا به منظور شناخت بهتر و عمیق تر ظرفیتهای پزشک و بیمار، دروسی چون انسان شناسی برای پزشکان از ضروریات به شمار میرود. به همین منظور یک کارگاه آموزشی با عنوان انسان شناسی از منظر پزشکی و با محتوای هویت های انسانی ، لذات انسانی ، قوای شناختی انسان و اوصاف مثبت و منفی انسان بعنوان یک محقق برگزار گردید.

انسان دارای ابعاد متعدد و یا به عبارتی هویت های گوناگون می باشد و برای شناخت او در حالت فیزیولوژیک و بالطبع در حالت پاتولوژیک ، آگاهی از این هویتها بسیار کمک کننده خواهد بود. هویت های انسان را در سه جز، میتوان از هم تفکیک نمود که عبارتند از هویت بیولوژیک ، هویت عاطفی - ادراکی و هویت معرفتی - ارادی . بدیهی است تفکیک هویت های انسانی فقط به منظور درک و شناسایی بهتر آنها صورت گرفته است و عملاً از یکدیگر غیر قابل تفکیک می باشند. لذا سلامت و رشد هر یک از آنها منوط به تعادل اجزا درونی با یکدیگر و نیز تعادل و وحدت هویتها با یکدیگر می باشد. اختلال در وحدت و تعادل اجزا هر هویت موجب بروز درد و برقراری تعادل و وحدت موجب آرامش خواهد بود. هویت معرفتی ارادی بر روی دو هویت دیگر محیط بوده ولی از آنها تاثیر نمی پذیرد. به عبارت دیگر کسانی که این هویت در آنها تقویت شده باشد به آسانی می توانند تعادل دو هویت دیگر را که بالمآل باعث لذت و آرامش آنها است برقرار نمایند. بر اساس نظریه وحدت گرایی ارتباط همویتهای سه گانه باید به گونه ای باشد که هویت روحی بر هویت روانی و هویت روانی بر هویت جسمی محیط باشد . نتایج این بررسی نشان داد که پس از گذراندن دوره آموزشی میزان روشنی مفاهیم هویتها و لذات انسانی ، قوای شناختی و اوصاف انسان بعنوان یک محقق تا حدی افزایش داشته است.

همچنین نتایج بررسی ها نشان داد که بطور کلی پس از اتمام دوره آموزش کارگاهی افراد شرکت کننده تمایل بیشتری به شرکت در بحث های گروهی را مطرح کرده اند هر چند که این تفاوت از نظر آماری معنی دار نبوده است. پس از پایان آموزش کارگاهی علاقه افراد به مباحث مربوط به هویت معرفتی ارادی و انواع راههای شناخت نیز افزایش را نشان داده است. نتایج ارزشیابی برنامه کارگاهی نشان داد که ۴۷/۸٪ شرکت کنندگان معتقد بودند موضوعات بسیار مفیدی مورد بحث قرار گرفته است و ۵۲/۲٪ افراد اظهار داشتند که مطالب بحث شده توانسته تا حد زیادی انگیزه های درونی ایشان را برای مطالعات فردی تقویت نماید و فقط ۶/۵٪ افراد عدم تمایل به مطالعات فردی و ایجاد انگیزه را گزارش کرده اند. ۲۶/۱٪ افراد تمایل زیاد به تکرار کارگاههای مشابه داشته اند و فقط ۱۵/۲٪ افراد هیچ تمایل برای شرکت در کارگاههای مشابه را بیان نکردند.

بطور کلی ۶۳/۱٪ افراد روند برگزاری کارگاه را بسیار خوب گزارش نموده اند.

لازم به ذکر است که افراد شرکت کننده در این برنامه دانشجویانی بودند که کمتر از یک هفته از ورودشان به دانشگاه می‌گذشته است لذا شاید از نظر روحی - روانی آمادگی لازم را جهت شرکت در چنین کارگاهی نداشته‌اند. همانطوریکه نتایج نشان می‌دهد تفاوت آزمونهای قبل و بعد در تمامی موارد از نظر آماری معنی دار نبوده است ($P > 0.05$). این موضوع نشان می‌دهد که برگزاری فقط یک کارگاه برای دانشجویان در بدو ورود نمی‌تواند دید کلی ایشان را تا حد قابل توجهی تغییر دهد لیکن برگزاری چنین کارگاه‌هایی و استمرار آنها در آینده خواهد توانست در تغییر نگرش دانشجویان نسبت به این امر مهم موثر واقع شود.

از آنجائی که اخلاقیات باعث افزایش کیفیت مراقبت از بیمار می‌شود و دانش اخلاقیات می‌تواند دانشجویان پزشکی را قادر سازد تا بهتر عمل نمایند لازم است در تدریس و آموزش آن دقت لازم را به عمل آورد. بطوری که همزمان ارزشیابی‌های مستمر در کنار آموزش آن وجود داشته باشد. اخلاقیات در طول دوره پزشکی باید آموزش داده شده، یاد گرفته شده و ارزشیابی شود. لذا لزوم برنامه ریزیهای دقیق و منسجم در تدریس اخلاق پزشکی بیشتر نمایان می‌شود.

منابع:

- ۱- یادداشتهای دکتر تابعی
- ۲- محمری، محمدرضا. مجموعه مقالات صاحب نظران درباره اخلاق پزشکی. دبیرخانه شورای آموزش پزشکی و تخصصی. ۱۳۶۹.
- ۳- جمشیدی، حمیدرضا. آموزش پزشکی در قرن بیست و یکم. گزارش وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی. ۱۳۸۰
4. Sinjer, P.A. "Medical Ethics". July 2000(WWW. Findaticles. Com/cf)
5. Wells, J. L. Teaching vocational work Ethics Using Direct, Indirect and self- evaluation Methods." Journal of Vocational and Technical Education, vol .14, No.2.19.
6. Herbert. PH. Preclerkship, First Medical year". Oct 1999(WWW. Library. Utorouto. Ca/medicine/curric/me. Htm)
7. Sulmasy .D.P. " Report on the undergraduate Medicine, Ethics curriculum at the university of Toronto. " Nov. 1997. (WWW. Utoronto. Ca/jcb/education/ undergrad rep. Htm).
- ۸- گرابی، احمد، طالب پور، ابراهیم. "بررسی نظرات دانشجویان پزشکی دوره های بالینی درباره درس اخلاق پزشکی". دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز ۱۳۷۹.